

Přestaňme dohánět, začněme tvořit!

Budoucnost českého oboru mezinárodních vztahů

PETR DRULÁK

Forget emulation, and start creating! The future of Czech IR research

Abstract: The article argues for a new strategy for Czech IR research which would stimulate local scholars to produce innovative contributions to the international IR discipline. The strategy is supposed to go beyond the emulation of the Anglo-American IR, which currently prevails and which, despite occasional successes, failed in its goals. It aims at innovative contributions with a maximum utilisation of the Czech domestic conditions which embed the research. The strategy argues that the relations between Czech IR and the international discipline need to be sustained and even strengthened. At the same time, the Czech research should focus on the Czech political experience by examining the political phenomena by which this experience has been constituted and drawing on the traditions of Czech political thought.

Key words: IR discipline, Czech IR discipline, research strategy, emulation, innovation, Czech political thought.

Toto zamyšlení v mnohém navazuje na předchozí výzkum oboru mezinárodních vztahů v České republice (*Drulák, 2001; Drulák, 2002; Drulák, 2007; Drulák – Druláková, 2006*) a ve střední Evropě (*Bátora – Hynek, 2009; Berg – Chillaud, 2009; Bilgin – Tanri-sever, 2009; Drulák, 2009; Drulák – Königová, 2002; Drulák – Karlas – Königová, 2009; Kubálková, 2009; Morozov, 2009; Roter, 2009*). Liší se však od něho tím, že jeho cílem není tento obor mapovat a analyzovat. Na místo toho si klade otázku: Jak dál? Pokouší se formulovat strategii akademického výzkumu, která by badatelům působícím v českých podmínkách umožnila tvůrčím způsobem přispět k evropskému a světovému výzkumu.

Současná strategie českého oboru mezinárodních vztahů (dále jen MV) vzniká se samotným oborem počátkem devadesátých let minulého století. Jejím cílem je dohnat západní obor MV, představovaný předními anglo-americkými centry, přebíráním jeho literatury, teorií a zvyklostí. Tato strategie vyjadřuje základní celospolečenskou dynamiku té doby danou heslem „návrat do Evropy“. Šlo o velkou strategii napodobování Západu, která odvíjela svou legitimitu z kontrastu mezi úspěchy Západu a postkomunistickým marasmem a která se uskutečňovala na všech možných rovinách.

Strategie dohánění dala české disciplíně MV vyrůst a přinesla i určité výsledky. Dnes se však stále více ukazují její limity. Nedovoluje místním badatelům rovnoprávné zapojení do mezinárodního oboru MV, naopak je tlačí do podřadných rolí. Navíc vede k výzkumu, který neodpovídá potřebám české společnosti. Buď reflektuje otázky mezinárodní politiky z americké perspektivy, nebo dokonce postrádá za hranicemi oboru jakýkoli praktický smysl.

Navrhuji proto strategii tvorby, která na předchozí strategii dohánění navazuje, ale současně ji překonává. Strategie tvorby směřuje k tvořivému příspěvku mezinárodnímu obo-

ru za maximálního využití domácích sociálních daností. Nechce se vzdát zapojení do mezinárodního oboru a pokoušet se o vlastní národní, regionální, institucionální či normativní ghetto. Chce:

- 1) **Udržet** a dále posilovat vztah mezi českým a světovým oborem mezinárodních vztahů.
- 2) **Oprostit** hlavní účel tohoto vztahu od dohánění a od pokusů o normální vědu.
- 3) **Naplnit** tento vztah tvůrčím způsobem cestou přímé a nepřímé reflexe české politické zkušenosti. Přímá reflexe představuje rozbor konkrétních historických či současných jevů, které tuto zkušenost utvářejí (například husitství, vestfálský mír, světové války, Mnichov, rok 1968 či „návrát do Evropy“). Nepřímá reflexe se opírá o intelektuálně význačné interpretace této zkušenosti (například Jan Amos Komenský, František Palacký, Tomáš Garrigue Masaryk nebo Jan Patočka).

Výklad a obhajoba této strategie začínají konceptuální diskuzí. Nejprve vysvětlím, proč má smysl uvažovat o strategii rozvoje oboru MV. Následně pro potřeby uchopení strategie odliším tvorbu od napodobování jako dva důležité způsoby lidské praxe, přičemž dohánění považuji v českých podmínkách za synonymum napodobování. Po konceptuální diskuzi se budu věnovat současnému stavu oboru MV ze světového i českého hlediska. Budu si klást otázku, co vlastně doháníme a jak si přitom vedeme. Posléze vyložím, v čem spatřuji zvláštní význam české politické zkušenosti oproti jiným způsobům tvůrčího rozvoje. Závěrem navrhu možné cesty uskutečňování strategie tvorby.

OBOR A JEHO STRATEGIE

Zatímco sociálním podmínkám a profesním mechanismům fungování oborů MV byla v posledních desetiletích věnována v literatuře značná pozornost, o tom, že by obor sledoval explicitní strategii, se příliš nemluví. Strategie je obvykle považována za věc jednotlivce či skupiny, kteří v rámci oboru definují, čeho chtějí dosáhnout. Obor sám je chápán jako neosobní mechanismus (jako trh či sociální pole), který je fórem či kolbištěm, na němž se individuální strategie střetávají.

Disciplína je však obojím – souhrnem neosobních mechanismů (strukturou) i kolektivně jednajícím aktérem (jednáním). Nicméně tato druhá role se stává evidentní pouze tehdy, pokud z oboru vykročíme a podíváme se na jeho situovanost ve vztahu k ostatním oborům a k širší sociální a politické realitě. V té chvíli se objevuje otázka po jeho účelu, který by ospravedlnil jeho existenci a zdůvodnil společenské zdroje, jež si obor nárokuje, přičemž nesejde na tom, zda tyto zdroje poskytuje trh, sponzor či politický aktér. Toto zdůvodnění účelu má vždy normativní charakter a v případě aplikovaného oboru, jakým jsou MV, musí být na rozdíl od filozofie či matematiky zcela konkrétní. Vytyčuje specifický cíl, o jehož dosažení se obor kolektivním úsilím svých členů snaží, jakož i obecnou cestu k onomu cíli. Strategií se rozumí toto vytyčení cíle a cesty k němu.

Tato strategie je v oboru vždy přítomná bez ohledu na to, zda si ji členové oboru uvědomují. Je zabudována do oněch neosobních mechanismů, jimiž obor na své členy působí ve své první roli. Strategie dokonce nemusí být nikdy nikým explicitně formulována, může jaksí vyplýnout ze společenských poměrů, a přesto je habitualizována v jednání členů oboru. Strategie může být zpětně reflektována a explicitně přehodnocována, nebo také ponechána svému skrytému působení, o to efektivněji pak působí.

Uvedme několik historických příkladů oborových strategií. Po skončení první světové války vzniká ve Velké Británii nový obor MV zacílený k udržení světového míru a britského impéria cestou výzkumu práva a společnosti. Ve vývoji oboru se mluví o idealistické škole. V téže době se v Německu rozvíjí výzkum MV, vedený odlišným cílem, který směřuje k nápravě domnělé historické křivdy, způsobené versailleským mírem, a k obnově Německa cestou studia zeměpisu a rozvíjení geopolitických koncepcí. Po skončení druhé světové války vzniká americký obor s cílem připravit Spojené státy americké na roli světové velmoci cestou vědeckého studia MV, což je mise realismu. Dalo by se snad namítnout, že se jedná pouze o specifické teorie, nikoliv o celé obory. Nicméně tak jako Ste-

fano Guzzini (*Guzzini, 1998*) ukazuje, že americký realismus zakládá americký obor MV, i u geopolitiky a idealismu by bylo možné ukázat, že ve dvacátých letech minulého století zakládaly obor německý, respektive britský.

Příkladem jiné oborové strategie, která zdánlivě není vázána určitým národním kontextem, je výzkum míru. Tento podobor MV se objevuje ve druhé polovině padesátých let minulého století v Norsku s cílem pomoci odvracet ozbrojené konflikty cestou vědeckého výzkumu mezinárodních vztahů. Postupně se uchycuje především v dalších severských státech a v Německu. Jeho normativním základem není služba konkrétnímu státu, jak tomu bylo v předešlých případech, nýbrž světovému společenství. Tento univerzální princip se Johan Galtung a další norští výzkumníci míru pokoušejí v šedesátých letech naplňovat jednak rigorózní aplikací přírodovědných, a proto univerzálních metod na studium konfliktů a jednak globálním poradenstvím při odvracení a urovnávání násilných konfliktů.

Nicméně výzkum míru mohl v Norsku vzniknout a později být podporován z veřejných prostředků pouze v důsledku zvláštností norských politických poměrů. Šlo zejména o fakt, že tradičně vládní sociálnědemokratická strana měla silně globálně orientované, pacifistické křídlo, které poskytovalo výzkumu míru legitimitu. Národní politické poměry dávají svou pečeť zdánlivě nadnárodnímu výzkumu míru i v dalších státech, byť je výzkum míru vždy spojen s pacifistickou levicí. Například v Německu nikdy neměl tak výrazně globální charakter jako v Norsku, zaměřoval se na uvolňování napětí v Evropě a především mezi dvěma německými státy v duchu *Ostpolitik*. Dánská vláda dokonce v důsledku politického posunu k neoliberální pravici zrušila před několika lety Kodaňský institut výzkumu míru (COPRI), čímž ochrnula dánská větev této výzkumné tradice.

Jak tyto příklady naznačují, úspěšná strategie oboru musí souznít s politickým a sociálním kontextem, do něhož je obor situován. Tímto kontextem i nadále zůstává národní stát. Jakkoli platí, že globalizace a evropská integrace podemílají některé tradiční role státu a přinášejí vznik nových nestátních aktérů a fenoménů, tyto nové skutečnosti stále nejsou co do váhy a významu srovnatelné se státy a na rozhodnutí států často existenčně závisejí. Pokud v některých oblastech dochází ke skutečnému zastínění státu, výzkum obecně a evropský výzkum MV konkrétně k nim rozhodně nepatří. Dominantní role národního kontextu vyplývá ze závislosti oborů na státním rozpočtu, z národní regulace badatelských kariér (ať už na úrovni státu či univerzit) a z existence národního jazyka odlišného od angličtiny, v němž se významná část výzkumu uskutečňuje.

NAPODOBOVÁNÍ A TVORBA

Nová strategie českého oboru MV navrhuje přejít od dohánění k tvorbě. Poněvadž dohánění je zvláštním případem napodobování, je třeba blíže rozvést kontrast mezi napodobováním a tvorbou. Tato dichotomie se netýká pouze vědy a výzkumu, proniká řadou oblastí lidské činnosti, včetně umění, politiky či hospodářství. Ve vědě je možné rozlišovat tvůrčí akt vedoucí k vědecké revoluci od napodobující praxe normální vědy (*Kuhn, 1997 /1. vydání – 1962/*), v umění mistrovské dílo od děl epigonů (*Mukařovský, 1966*), v politice podstatu politična spočívající ve vytvoření přítele či nepřítele od běžných správních rozhodnutí (*Schmitt, 2007 /1. vydání – 1932/*) a v ekonomice kreativní destrukci inovujícího podnikatele od zkostnatělosti socialismu (*Schumpeter, 1996 /1. vydání – 1942/*). Každý z těchto autorů chápe tento rozdíl po svém analyticky i normativně. Nicméně všichni rozlišují běžnou činnost reprodukcující stávající vzory či normy od tvůrčích aktů, které tyto vzory překonávají a normy porušují.

Jak již bylo řečeno, v přírodních vědách lze zachytit napětí mezi napodobováním a tvorbou pomocí Kuhnových pojmů *normální věda* a *vědecká revoluce* (*Kuhn, 1997 /1. vydání – 1962/*). Normální věda se odehrává v ustáleném schématu (Thomas Kuhn používá pojem paradigma): doplňuje a zpřesňuje stávající teorie, řeší hádanky, které z těchto teorií vyplývají. Jako taková „*neusiluje o nové jevy nebo teorie, a pokud je úspěšná, pak ani žádné novinky nenachází*“ (*Kuhn, 1997, s. 62 /1. vydání – 1962/*). Jejím smyslem je kumulace

poznatků, vedená ideálem jednotné univerzální vědy, která postupně odkrývá tajemství přírody. S tím kontrastuje vědecká revoluce, která přináší zásadní „změnu pohledu na svět“, spojenou s odmítnutím ustálených schémat a s tvůrčím návrhem nových schémat. Ve fyzice byly tyto revoluce spojeny se jmény jako Mikuláš Koperník, Galileo Galilei, Isaac Newton či Albert Einstein. Revolucionáři jsou na jedné straně dobře obeznámeni s nástroji a postupy normální vědy, na druhé straně vidí její neschopnost řešit otázky, které je zajímají, a proto přicházejí s radikální alternativou. Jejich teorie pak zakládají nová paradigmatata, v jejichž rámci opět působí normální věda, doplňující a kumulující, dokud nedojde ke změně paradigmatu.

Kontrast mezi normální vědou a vědeckou revolucí lze s určitými výhradami aplikovat i na sociální vědy a humanitní obory, včetně MV. Vzdálenost mezi těmito dvěma způsoby vědecké práce bude však o něco menší než u přírodních věd – normální věda zde bude trochu revolučnější a revoluce budou častější (tedy i normálnější) než v přírodních vědách. Souvisí to s vnitřní rozpolceností některých oborů sociálních věd. Například část oboru MV se hlásí k přírodovědecké myšlence pokroku, spočívajícího v kvalitnějším poznávání a zvládnání světa cestou kumulace poznání v podobě obecných zákonitostí, jiná část chápe výzkum jako uchopování jedinečných skutečností, které nelze příliš zobecňovat. Část oboru zdůrazňuje vědeckou metodu, tedy normalizaci, jako jedinou přípustnou cestu poznání, jiná část se domnívá, že poznání vzniká individuální tvořivostí badatele v neustálé revoluci.

Pojetí vědy, o něž se opírá tento článek, je blízké sociologickému pojetí vědy Pierra Bourdieu (*Bourdieu, 1988; Bourdieu, 2000; Bourdieu, 2004*). Na jedné straně odmítá představa univerzální a kumulující vědy. Obor je vždy zakotven v určitém čase a prostoru (fyzickém, ale hlavně sociálním). Tyto danosti nutně odráží a s jejich změnou se sám mění. Na druhé straně předpokládá, že věda má zobecňovat a ze studia jedinečného vyvozovat obecnější (nikoli však všeobecně platné). Tím dočasně překonává vlastní zakotvenost, aniž by ji někdy mohla překonat definitivně. Toto pojetí tedy do určité míry zachovává ideál kumulující, metodické vědy, ale současně ho relativizuje odkazem na sociální situovanost oboru. Umožňuje proto i v mezinárodních vztazích zachovat ideálně-typické odlišení mezi normální vědou a vědeckou revolucí ovšem při platnosti výše zmíněné výhrady o inherentní revolučnosti normální vědy a o jisté normalitě revolucí. Za revoluční je možné z tohoto hlediska považovat například velké diskuze v oboru MV či významné konceptuální inovace v různých podoborech MV (například výzkum míru, anglická škola či kodaňská škola). Normální vědu pak představují ti, kdo testují a rozvádějí původní příspěvky do velkých debat a zmíněné konceptuální inovace.

Sociální kontext je významný ještě z jiného hlediska. Umožňuje totiž pochopit, proč se může mezi tvorbou a napodobováním rozevřít těžko překonatelná propast. Tato propast není evidentní. Naopak tvorba do značné míry předpokládá předchozí napodobování. Vědecký revolucionář musí nejprve zvládat normální vědu, velcí malířští mistři začínají jako epigoni svých předchůdců. Nicméně rozhodující krok od jednoho ke druhému není vůbec jednoduchý. Právě působení sociálního prostředí mezi nimi otevírá propast.

Inspirativní poznatky v této souvislosti přináší velký český estetik Jan Mukařovský (*Mukařovský, 1966*) svou analýzou estetické normy. Mukařovský rozlišuje aktivní sociální prostředí, v němž se tyto normy vytvářejí, od pasivního, v němž se pouze aplikují bez tvůrčího rozvoje. Upozorňuje například na rozdíl mezi tvůrčím prostředím šlechty a měšťanstva na straně jedné a pasivním venkovským prostředím, které v podobě folkloru estetické normy stanovené šlechtou a měšťany přejímá a zachovává i dlouho poté, kdy byly tvůrčím prostředím opuštěny, na straně druhé. Podobný pohyb je možné pozorovat při porovnání umělecké produkce ve velkých kulturních centrech a mimo ně. Například ve středoevropských národních galeriích se setkáváme s díly místních romantiků, realistů, impresionistů a dalších, která vznikají s cílem napodobit pařížské centrum a která jsou často co do témat, stylu a řemeslného provedení téměř k nerozeznání od obrazů Eugèna Delacroixe,

Gustava Courbeta či Clauda Moneta. Přesto jsou mezi díly mistrů a epigonů rozdíly. Evidentní je rozdíl časový; díla epigonů vznikají o desetiletí či staletí později. Rozdíl je však i v samotných dílech, Mukařovský například odlišuje rozpornost mistrovského díla, které nutně porušuje převládající představy, od hladkosti a líbivosti děl epigonů (*Mukařovský, 1966, s. 38*).

Tvorba a napodobování mají svou stránku individuální i sociálně strukturální. Jsou výsledkem rozhodnutí jednotlivců jednajících v určitých sociálních strukturách definovaných obecnými normami. Tyto normy mohou motivovat výzkumnou či jakoukoli jinou praxi k jednomu spíše než ke druhému. Český výzkum mezinárodních vztahů, představovaný jednáním badatelů, působících na českých institucích oboru, je usazen v normách tohoto oboru (v nichž se mísí česká specifika s mezinárodními normami), jakož i v normách širšího kontextu české společnosti. Otázku přechodu výzkumné praxe od napodobování k tvorbě, která je hlavním tématem této úvahy, lze proto položit jednak jako otázku po praxi sociálního a oborového kontextu a jednak jako otázku po jednání badatelů, kteří v tomto kontextu působí. Tyto dvě otázky pojednávám v pořadí, v němž byly vzneseny.

MEZINÁRODNÍ VZTAHY JAKO AMERICKÁ SOCIÁLNÍ VĚDA

Oborový kontext představuje světový obor MV spolu s národními obory. Světový obor se do velké míry překrývá s americkým. Trpí proto americkým provincialismem, který se projevuje ve zkoumaných tématech a v akademických zvyklostech a je navíc do velké míry odtržen od praxe MV. Přesto je tento obor relativně otevřený a nabízí některé podstatné výhody.

Stanley Hoffmann (*Hoffmann, 1977*) definoval před více než třiceti lety MV jako americkou sociální vědu. Svým článkem vystihl hned několik důležitých rysů oboru, přičemž dva z nich považují za zásadní pro naši debatu. Za prvé, MV jsou aplikovanou vědou, která je bytostně svázána se zahraničněpolitickou praxí států. Jakkoli se výzkum MV neobejde bez filozofických předpokladů či matematických nástrojů, sám není ani filozofií, ani matematikou, nýbrž nástrojem k lepšímu porozumění mezinárodní politice a k politickému jednání v této oblasti. Za druhé, jakkoli se často mluví o mezinárodním či světovém oboru MV, ve skutečnosti jde o obor americký či anglo-americký, ovládaný americkými časopisy, anglo-americkými vydavateli, teoriemi vytvářenými na amerických či britských univerzitách a empirickými tématy, která odrážejí americký pohled na svět.

Mezinárodní vztahy se v USA začínají prudce rozvíjet po druhé světové válce, když se USA stávají jedním ze dvou center mezinárodní politiky. Nejvlivnější badatel oněch let Hans Morgenthau (*Morgenthau, 1948*) se snaží shrnout a především zobecnit diplomatické zkušenosti evropských velmocí do návodu k jednání, který by mohla nová supervelmoc využít (*Guzzini, 1998*). Snaží se oslovit americké elity, které sice nejsou o skutečnostech mezinárodní politiky téměř informované, ale které přijímají s důvěrou informace podané formou vědeckých poznatků – tak vzniká americký realismus. Následný rozkvět strategických studií s jejich herněteoretickými modely opět odráží politickou potřebu analyzovat nepřátelský vztah se Sovětským svazem (SSSR), jakož i americké přesvědčení o možnosti vědeckého řešení zásadních politických otázek. Ekonomická krize sedmdesátých let, která USA těžce postihuje, se v oboru projevuje vznikem mezinárodní politické ekonomie.

Souvislost mezi oborem MV a otázkami americké zahraniční politiky se konzistentně objevuje i později, a to i na té nejobecnější teoretické úrovni. Velké americké teorie MV posledních třiceti let zachycují s americkým optimismem (a s určitým opožděním) hlavní otázky americké politiky své doby. Waltzův neorealismus z konce sedmdesátých let vystihuje ducha končícího desetiletí – vztahy mezi oběma supervelmocemi jsou oproti předchozím obdobím odideologizovány a bipolarita se jeví jako záruka mezinárodního řádu a stability (*Waltz, 1979*). Keohanova neoliberální teorie režimů odráží přesvědčení, že mezinárodní institucionální řád západního světa, který USA vytvořily k zajištění svých národních zájmů, přežije i případné oslabení americké hegemonie, o němž se tehdy v důsledku

ekonomické krize diskutuje (*Keohane, 1984*). Podobnou roli při zdůraznění demokracie hraje i Doylova teorie demokratického míru (*Doyle, 1983*). Wendtův konstruktivismus z konce devadesátých let teoreticky racionalizuje clintonovskou víru v globální šíření míru cestou osvětlené zahraniční politiky (*Wendt, 1999*).

Obor MV coby americká sociální věda reflektuje tedy aktuální otázky americké zahraniční politiky. To neznamená, že by byl jejím nástrojem či že by nutně americkou zahraniční politiku obhajoval. Tohoto úskalí si jsou badatelé dobře vědomi a úspěšně se mu brání. Mnohem menší úspěch zaznamenávají tváří tvář druhému úskalí. V oboru vzniká řada příspěvků, které nejenže nesouvisejí s potřebami zahraniční politiky státu, nýbrž jsou nepoužitelné i z hlediska jakékoli jiné praktické potřeby. Iver Neumann si všímá, že současná generace hlavních představitelů mezinárodního oboru MV je mimo akademickou scénu prakticky neznámá (*Neumann, 1997, s. 366–367*). Na rozdíl od Edwarda Halletta Carra či Hanse Morgenthaua lidé jako Kenneth Waltz, Robert Keohane či Alexander Wendt neoslovují ani tvůrce zahraniční politiky, ani aktivisty, ani zainteresovanou veřejnost, prostě nikoho kromě úzkého kruhu profesionálních badatelů v témže oboru.

Pokud se podíváme na hlavní výsledky oboru v posledních desetiletích, není se co divit. Z hlediska praxe jde většinou o banality nebo o mnohokrát recyklované pravdy. Jejich hlavní přidanou hodnotou jsou buď sofistikované metody, či nové koncepty, které však pouze složitě a nesrozumitelně vyjadřují zcela běžné myšlenky, které pozorovatele mezinárodní politiky nepřekvapí. Badatelé staví hory, které rodí myši. Umělé debaty o relativních a absolutních výnosech, o logikách vhodnosti a výhodnosti nebo o primátu ontologie nad epistemologií sice umožňují jejich účastníkům intenzivně publikovat a budovat akademické kariéry, o mezinárodních vztazích však neřeknou nic nového, užitečného či jakkoli zajímavého.

Není cílem této stati vysvětlit, proč tomu tak je. Nicméně jako možné vysvětlení se nabízí i rostoucí specializace poznání. Ta se dobře osvědčuje v přírodních vědách, v nichž výsledek i velmi úzce zaměřeného výzkumu je součástí širšího rámce garantovaného převládajícím paradigmatickým a metodou, které umožňují důležitá zobecnění. V oboru MV, který tyto záruky postrádá, vede rostoucí specializace ke stále podrobnějšímu a přesnějšímu zjišťování stále méně podstatných skutečností.

Vztah mezi oborem a praxí je pouze jednosměrný. Americký obor MV se zpožděním bere na vědomí, co politickou Ameriku v mezinárodních vztazích zajímá, aniž by jí byl schopen něco poskytnout. Tuto roli přejímají buď představitelé jiných oborů (často ekonomové jako Stiglitz či Krugman, sociologové jako Wallerstein, historici jako Gaddis), nebo představitelé think-tanků s ideologickou povrchností, která je jim vlastní. Skutečnost, že někteří přední američtí akademici se čas od času objevují na vlivných místech v různých amerických administrativách či v mezinárodních organizacích (například Ruggie, Nye, Krasner, Slaughter), vypovídá spíše o jejich kariérních rozhodnutích než o vlivu oboru.

Navzdory těmto neduhům má americký/světový obor MV několik přitažlivých rysů, které brání tomu, abychom nad ním jednoduše zlomili hůl a obrátili svou pozornost jinam. Jde především o kombinaci jeho velikosti, relativní otevřenosti a orientace na teorii. Hrubou představu o velikosti oboru poskytuje například údaj, že se letošní konference americké *International Studies Association* zúčastnilo kolem pěti tisíc badatelů. Velikost s sebou nese podstatné výhody – jednak přináší silný konkurenční tlak, který vede k upevňování standardů vědecké práce a ke specializaci, jednak navzdory dominanci několika většinových přístupů umožňuje výzkumnou pestrost.

Obor je rovněž relativně otevřený účastníkům zvenčí za předpokladu, že přijmou jeho standardy. I když platí, že členství v sociálních sítích, tvořených vlivnými profesory a jejich žáky, podstatně ulehčí zapojení do oboru, není toto členství podmínkou nezbytnou. Zároveň však vedle soutěží prověřených standardů akademické kvality zde bohužel působí také standardy amerického provincialismu, týkající se stylu vyjadřování, institucionál-

ních napojení a akademické módy, které tuto otevřenost poněkud relativizují. S otevřeností souvisí orientace na teorii vyžadující, aby konkrétní empirický výzkum byl zevšeobecněn a usouvztažen s existujícími teoretickými pojmy. Tato orientace umožňuje totiž přispívat i badatelům, které zajímají empirické otázky, jež s americkou politikou nemají nic společného, za předpokladu, že jsou schopni ze svého výzkumu vytěžit obecnější závěry. I když je tedy americký obor zatížen vlastním americkým provincialismem, do určité míry ho vyvažují mechanismy soutěže či tahu k teoriím a zmírňuje skutečnost, že jazyk amerického oboru současně slouží jako nezpochybnitelný prostředek globální komunikace. V této souvislosti je na místě mluvit o otevřeném provincialismu.

Jak se této americké sociální vědě daří mimo USA? Především platí, že nikde nevzniká životaschopná globální alternativa k americkému oboru MV, jehož literatura a zvyklosti působí v podstatné části zbytku světa. V tomto ohledu představuje americká disciplína současně i světovou disciplínu. Některé části světa, jako je Velká Británie, Austrálie a severní Evropa, jsou do tohoto oboru téměř plně integrovány, jiné vytvářejí své vlastní národní obory (jižní Evropa, Latinská Amerika), které fungují podle vlastních zákonitostí, nicméně pod silným intelektuálním vlivem amerického oboru, a konečně v řadě států nejsou badatelé v přímém kontaktu s americkým oborem, nicméně jeho základní pojmy působí i zde jako referenční body. Ani početné silná společenství badatelů MV v Asii, v Rusku či na Blízkém východě nenabízejí alternativní model světového oboru z důvodů své uzavřenosti (jazykové a institucionální), silného propojení s místními politickými strukturami a z ní vyplývajícím důrazem na neteoretický, politicky orientovaný výzkum, který především slouží k obhajobě oficiálních stanovisek. Bez jakýchkoli zábran zde působí národní provincialismy, které obory uzavírají a dusí, neboť nemají otevřenost amerického provincialismu.

ČESKÝ OBOR A STRATEGIE DOHÁNĚNÍ

Českému oboru MV nebyla nikým zvenčí explicitně zadávána strategie jeho budování. Z politických a sociálních okolností devadesátých let minulého století jaksi samo sebou vyplynulo, že badatelé nově vznikajícího oboru budou směřovat k integraci do světového oboru cestou jeho napodobování. Docházelo k intenzivnímu přejímání učebnic, konceptů, standardů a institucí světového oboru MV. Nešlo o nic jiného než o konkretizaci velkého hesla „návratu do Evropy“. Bylo těžko představitelné, že právě obor MV by se mohl či měl vyhnout masovému přebírání západních vzorů, které zasáhlo všechny části života české společnosti.

Nicméně strategie působí neefektivněji nikoli v podobě politického hesla, k němuž se členové oboru otevřeně hlásí, nýbrž skrze habitualizované zvyklosti a neosobní mechanismy oboru a ty se na rozdíl od hesla ze dne na den nemění. Ačkoliv obor nezažil spor či diskuzi zpochybňující strategii napodobování, v praktické rovině se obor dělí podle výše zmíněného klíče na mezinárodně orientovanou menšinu a národně orientovanou většinu. Národně orientovaná většina přitom nezpochybňuje základní strategii napodobování. Naopak také přispívá k jejímu uskutečňování – překlady, citacemi, kompiláty či sestavováním seznamů požadované četby pro studenty. Neuskutečňuje ji však v ohledu nejdůležitějších a sice ve vlastní výzkumné činnosti. Ta většinou neodpovídá světovým standardům a obrací se pouze k domácímu publiku.

Od této spíše umírněné a konstruktivní národní orientace je třeba odlišit radikalismus těch, kteří v českých podmínkách zásadně odmítají strategii dohánění, spojenou s přejímáním světového oboru, a jako alternativu nabízejí návrat k velkým českým myslitelům. Dnes už představitelé tohoto názoru v českém oboru MV asi nenajdeme, nicméně mezi jeho zakladateli v devadesátých letech minulého století tvořili vlivnou skupinu zejména na Vysoké škole ekonomické a v Ústavu mezinárodních vztahů, která vzhledem ke svému věku a k jazykové či metodologické výbavě mohla jen stěží přibližovat vznikající český obor světovému oboru. Jejich životní zkušenosti v nich vybuodovaly i určitou skepsi k pře-

jímání západních vzorů, neboť měli v živé paměti dřívější přejímání sovětských vzorů, jehož byli někteří z nich aktivními nositeli (na morální obhajobu tohoto skeptického postoje je nutné se zmínit o tom, že jiní propagátoři sovětských zkušeností se přes noc rétoricky transformovali na misionáře západních trendů). Tito badatelé nabídli řadu publikací, věnovaných zejména T. G. Masarykovi, Edvardu Benešovi, Janu Masarykovi či Jiřímu Hájkovi. Nicméně jejich akademická kvalita byla pochybná a jejich nekritický až hagiografický charakter intelektuálnímu dědictví těchto postav spíše uškodil.

Dnes již strategii napodobování žádná alternativa nekonkuruje a samotná strategie se v oboru habitualizovala. O to zřejmější jsou její limity. V České republice, ale i jinde ve střední a východní Evropě se habitualizované dohánění zvětčuje do trvale podřadného zapojení dohánějících do světového oboru. Výsledky reflexe o stavu oboru v této části světa, kterou poskytl letos na svých stránkách *Journal of International Relations and Development* (Bátora – Hynek, 2009; Berg – Chillaud, 2009; Bilgin – Tanrisever, 2009; Kubálková, 2009; Morozov, 2009; Roter, 2009), ukazují, jak dohánění ztroskotává.

Přes vnitřní rozrůzněnost střední a východní Evropy se ukazuje, že výzkum MV řeší všude podobné, nebo dokonce tytéž problémy (Drulák, 2009). Podobně jako obor český i ostatní obory sledovaly v posledních desetiletích strategii dohánění oboru světového. Všude tato strategie dopadá stejně. Na jedné straně zaznamenávají rychlý růst vnější atributy oboru zachytitelné počtem badatelů, institucí, studentů, časopisů, učebnic a odborných publikací. Na druhé straně výsledky výzkumu regionálních badatelů se i nadále téměř neobjevují v časopisecké a knižní produkci uznávané světovým oborem.

Strategie naráží na místní i mezinárodní podmínky, v nichž badatelé působí (Drulák, 2009). Potenciál jednotlivých národních oborů zmenšuje to, že jsou obvykle rozděleny na menšinu mezinárodně orientovaných badatelů, kteří se pokoušejí integrovat do světového oboru, a národně orientovanou většinu, která se věnuje pouze produkci pro domácí potřeby, jež by neobstála před standardy světového oboru. Obory jsou rovněž mnohem blíže k praxi než světový obor. Od badatelů se očekává, že vystupují v médiích, komentují aktuální mezinárodněpolitické dění a poskytují poradenství aktérům zahraniční politiky. Vzhledem k tomu, že obvykle jde o obory malé (desítky spíše než stovky a tisíce badatelů), nevznikají zde navíc podmínky k dělbě práce a ke skutečné specializaci, naopak se poměry blíží k situaci, v níž všichni musejí dělat všechno.

Tyto danosti nepřejí teoretickému výzkumu, který praktikuje světový obor a který slouží jako vstupenka do tohoto oboru (Wæver, 2007). V místních podmínkách teoretický výzkum trpí, poněvadž vyžaduje specializaci a poněvadž je z praktického hlediska těžko obhajitelný v důsledku již zmíněné odtrženosti světového oboru od praxe. Pokud se zde objevují teoretické diskuze, jde pouze o odvozeniny západních diskuzí (Kubálková, 2009). Tímto neduhem například trpěla zatím jediná česká teoretická debata oboru, kterou před několika lety vyvolal článek Marka Loužka v tomto časopise (Loužek, 2005). Účastníci této epistemologické diskuze, včetně autora této stati, pouze omílali argumenty, které světovým oborem kolují od konce osmdesátých let (*Mezinárodní vztahy*, 2006). Z hlediska světového oboru jsme tu mlátili prázdnou slámu, z hlediska strategie dohánění jsme však mohli mluvit o jasném úspěchu – dnes už dokážeme, co ve světě zvládali včera.

Teoretickému výzkumu nepřejí však ani vnější podmínky. Místní badatelé jsou zvaní do mezinárodních projektů především jako šerpové, od nichž se očekává, že budou sběrem místních dat reprodukovat teoretické konstrukce představitelů mezinárodního oboru (Drulák, 2001). Neočekává se však, že by sami do teoretického myšlení tvořivě přispívali. Část mezinárodně orientované menšiny tak přebírá roli šerpů, kteří se sice mohou pochlubit řadou mezinárodních publikací, ale jimž světový obor přiděluje jednoznačně podřadnou roli (Drulák, 2009). To dále zmenšuje tvořivý potenciál národních oborů.

Jak tyto výsledky interpretovat? Interpretace vyplývající z habitualizovaného prostředí by mohla ukázat na dosavadní nesporné úspěchy strategie dohánění (samotná existence českého oboru, příklady zapojení do světového oboru) a dospět k závěru, že výše zmíně-

né nedostatky mají pouze přechodný charakter a budou překonány, pokud dohánění bude i do budoucna pokračovat. Nicméně taková interpretace nebere v úvahu ani zmíněné strukturální překážky vlastní strategii dohánění, ani rozdíl mezi doháněním a tvorbou. Za správnější proto považuji závěr, že v České republice, podobně jako v dalších částech regionu nejsou podmínky pro úspěšnou normální vědu (v kuhnovském smyslu) v rámci světového oboru MV, a proto jsou čeští epigoni strukturálně odsouzeni k věčnému zaostávání za epigony na amerických a britských univerzitách.

To není žádná velká tragédie, pohodlné usazení v závětrí periferie je koneckonců analogií české historické zkušenosti v řadě jiných oblastí. Zároveň tím padá však možnost dosáhnout cíle postulovaného strategií dohánění, která koneckonců předpokládá, že doháněním doženeme. Rovněž je třeba vzít v úvahu, že pohodlné usazení na periferii ztěžuje a snad i vylučuje akademické uznání zde vytvářených výsledků výzkumu bez ohledu na jejich kvalitu. Proto je na místě reflektovat alternativní strategie rozvoje oboru. Dvě z nich považuji za obzvláště hodné pozornosti.

První navrhuje vůbec se odpoutat od světového oboru a veškerou energii věnovat domácí produkci. Oproti současnému stavu by šlo o krok zpět: směrem k provincialismu, k pádu akademických standardů a k incestní degeneraci. Druhá cesta se snaží vztah ke světovému oboru ještě posílit, ale současně předefinovat, přesahuje rámec normální vědy. Místní podmínky proměňuje z věčných překážek do zdrojů, které umožní badatelům v českých podmínkách nejen přispět do mezinárodního oboru, nýbrž také překonat některé stávající neduhy tohoto oboru.

ČESKÝ OBOR A STRATEGIE TVORBY

Z předchozí diskuze vyplývá, že by úspěšná strategie českého oboru MV měla být v souladu s normami oborového a sociálního kontextu danými: samotným českým oborem, světovým oborem a konečně českým politickým a sociálním kontextem. Měla by se snažit využít ke svému prospěchu i případná omezení zahrnutá v těchto danostech. Pokusím se shrnout, co každá z nich obnáší.

Z hlediska českého oboru je důležité spojení s praxí. Od badatelů se očekává, že budou přítomni ve veřejné diskuzi a budou schopni zhodnotit aktuální problémy české zahraniční politiky v oblasti jejich zájmu. V mnoha ohledech je to handicap, který badatelé brání, aby se specializovali a plně věnovali akademickému výzkumu, a který ho může vystavovat různým institucionálním tlakům. Zároveň mu však poskytuje vhled do praxe, který je pro badatele v prakticky zaměřeném oboru nedocenitelný a snad i nezbytný a který současný světový obor před desetiletími ztratil.

Z hlediska světového oboru je rozhodující tah na teorii. Pokud má mít výsledek výzkumu šanci na uplatnění ve světovém oboru, musí komunikovat se stávajícími teoretickými koncepty. Může je potvrzovat, vyvracet, doplňovat či předělávat, nesmí je však pomíjet. Opět jde o překážku, která vyžaduje důkladné studium teoretické literatury a přes niž se větší část českých badatelů zatím nedostává. Tah na teorii představuje však i výhodu, poněvadž pouze svým teoretickým uchopením se stávají pro světový obor zajímavými i politicky tak okrajové záležitosti, jako je existence a jednání malého středoevropského státu. Teorie nabízí cestu z obskurnosti.

Z hlediska širšího českého kontextu jde o zajištění podpory rozhodujících aktérů. Jde především o státní a veřejné instituce, disponující materiálními i nemateriálními zdroji, které jsou potřebné pro reprodukci oboru, dále pak o politické subjekty, o soukromé subjekty, o občanskou společnost, o média a o veřejné mínění. V očích těchto subjektů musí být strategie dlouhodobě obhajitelná, pokud má mít naději na přežití. Oblast MV přitom nenabízí příliš témat, která by okamžitě souzněla s potřebami těchto aktérů. Návrat do Evropy již v současnosti nepředstavuje onen svorník, s nímž by rezonovala široká plejáda společenských aktivit. Přesto je zde možné určitý průnik nalézt. Jeho součástí jistě bude zájem o národní identitu v MV. Na jedné straně jde o velké téma výzkumu MV, na druhé

straně procesy globalizace a integrace téma české svébytnosti nastolují a čeští aktéři ho svým způsobem reflektují.

Ve světle těchto tří kritérií navrhuji definovat strategii vývoje českého oboru MV následovně – *reflexí české mezinárodněpolitické zkušenosti přispívat jak k světovému oboru MV, tak i k praxi českých i jiných aktérů*. S českou mezinárodněpolitickou zkušeností jsou zdejší výzkumníci každodenně konfrontováni ve svých veřejných aktivitách. Její znalost se předpokládá, nicméně k její hlubší reflexi dochází jen zřídka. Tato strategie nabízí příležitost onu zkušenost novým a originálním způsobem uchopit jak v rovině teoretické, tak i v rovině praktické. Výsledky teoretické reflexe, spočívající v zobecnujícím uchopení české zkušenosti, by měly být přímo uplatnitelné ve světovém oboru jakožto příspěvek, který potvrzuje, reviduje či doplňuje stávající koncepty a teorie. Výzkumník tak uznává vlastní zakotvenost v českém prostředí a současně tuto zakotvenost částečně (a vždy jen částečně) překonává teoretizací. Spojení se světovým oborem navíc přináší záruku akademické kvality výzkumu, která z objektivních důvodů nikdy nebude k dispozici v českém prostředí.

Tato teoretická reflexe by pak měla poskytnout základ formulace praktického výstupu, primárně směřovaného k českým a potenciálně i k dalším aktérům. V nejlepším případě výzkum proto ústí jak do publikace na mezinárodním akademickém trhu, tak i do článků a mediálních vystoupení oslovujících českou veřejnost. Tato strategie umožňuje alespoň částečně překonat nezdravé a škodlivé dělení mezi akademickými badateli z řad mezinárodně orientované menšiny a „mediálními“ politology z řad národně orientované většiny.

Z této strategie vyplývá, že by se čeští badatelé měli zabývat pouze jevy ohraničenými českým kontextem, již samotné vymezení takových jevů by bylo krajně problematické a v souvislosti s oborem MV neudržitelné. Jde však o to reflektovat tyto jevy, ať už jde o zahraniční politiky států, konflikty, mezinárodní instituce a další, z hlediska české zkušenosti. Může se přitom jednat o zkušenost bezprostřední, tedy o přímý dopad těchto jevů v českém kontextu (například Česká republika a globalizace), tak i o zkušenost potenciální, tedy ukázat jak zkušenost jiných může posloužit české zkušenosti (například vztahy s větším sousedem v jiných částech světa). Důraz na českou zkušenost je zde nejen výsledkem uznání vlastní badatelské zakotvenosti, ale také strategickým tahem, který umožňuje českým badatelům jednak uplatnit na mezinárodním fóru vlastní komparativní výhodu a jednak skrze vybrané aktéry zapůsobit na praxi mezinárodní politiky. I reflexe národní zkušenosti menšího státu může významně obohatit světový obor. V politologii to ukázal například Arend Lijphart, který na základě rozboru nizozemského politického systému identifikoval do té doby v literatuře neznámý model demokracie a rozšířil typologii demokratických systémů (Lijphart, 1968).

Z tohoto hlediska nejdůležitějšími budou aktéři, podílející se na tvorbě české zahraniční politiky. Právě vůči české zahraniční politice má obor MV velký dluh. Většina výzkumu v této oblasti má popisný charakter a pouze reprodukuje rétoriku politiků. Občas se objevuje oprávněná kritika české zahraniční politiky, která jí vyčítá bezkonceptnost, prokládanou ideologickými výkřiky. Ovšem ani tato kritika zatím nevedla k formulaci promyšlené alternativy, která by přesahovala novinové komentáře informovanějších publicistů. Česká zahraniční politika se proto nabízí jako ideální předmět k otestování navrhované strategie.

Toto spojení má i své hlubší důvody. Konceptní prázdnota české zahraniční politiky je stejného původu jako myšlenková prázdnota českého oboru MV. Obě prázdnoty pocházejí z habitualizace dohánění a napodobování a obě praktiky (politická i badatelská) stojí před podobnými dilematy. Především jde o otázku, jak zajistit, aby opuštění strategie napodobování, kterou v české politice dnes prosazují jak atlantisté, vzhlížející k Washingtonu, tak i kontinentalisté, obdivující Brusel, Berlín či Paříž, neznamenalo pád do provincialismu autonomistů, kteří odmítají obojí, aniž by nabídli vlastní konstruktivní alternativu (Drulák, 2008). Jasnější strategie českého oboru by snad mohla přispět i k jasnější orientaci české

zahraniční politiky. V této souvislosti stojí za zmínku již zmíněný norský výzkum míru, jehož výsledky inspirovaly v devadesátých letech minulého století norskou zahraniční politiku v jejich zprostředkovatelských iniciativách (například na Blízkém východě či na Sri Lance).

ZDROJE TVORBY

Jak by mohla tvořivá reflexe české politické zkušenosti vypadat v praxi? Je nutné předeslat, že tvorbu nelze naprogramovat sebelepší strategií. Vědecká revoluce je spontánní jev, který není možné naplánovat. Je možné se však zamyslet nad tématy, která v českých podmínkách nabízejí tvořivý přesah, jakkoli mohou být uchopena i v rámci normální vědy. Tato témata by měla jednak odrážet českou zkušenost, v níž spočívá komparativní výhoda místních badatelů, a jednak oslovovat světový obor, k němuž je výzkumný příspěvek směřován. Lze je shrnout do dvou okruhů, které se mohou prolínat. První okruh se týká přímé, empirické zkušenosti, jde o uchopení konkrétních politických jevů zajímavých pro českou zkušenost. Druhý okruh zahrnuje nepřímou, teoretickou zkušenost a snaží se reflektovat významné filozofické či sociálněvědní interpretace české zkušenosti.

Z pohledu světového oboru se nabízí několik témat, reflektujících přímou zkušenost. Například tradice anglické školy rozvíjí koncept mezinárodní společnosti, zkoumá její podoby a proměny v dlouhé historické perspektivě několika tisíciletí. Zajímavý příspěvek do tohoto výzkumu by mohl vzniknout na základě analýzy české zkušenosti ve středověké Svaté říši římské, v novověkém císařství Habsburků, v moderním sovětském bloku a v současné Evropské unii (EU). Každý z těchto útvarů představuje zvláštní regionální systém, který není ani státem, ani skupinou států v moderním slova smyslu a jehož rozbor může obohatit výzkum mezinárodní společnosti a být podnětem ke konceptuálním inovacím. Jistým obohacením může být už i pouhá změna perspektivy, podle níž není daná mezinárodní společnost zkoumána „shora“ coby struktura, jak je zvykem, nýbrž „zdola“ z pozice jednoho z jejích, nikoli nutně nejvýznamnějších účastníků.

Jiným, souvisejícím příkladem může být výzkum socializace států do systémů regionálních či mezinárodních norem. Český „návrat do Evropy“ lze pojímat jako socializaci do systémů norem a zvyklostí představovaných vybranými mezinárodními institucemi, především pak Evropskou unií a Severoatlantickou aliancí. Podobně jako i v předchozím případě ani zde by pojem socializace neměl být pouze mechanicky nasazen na českou zkušenost, nýbrž by měl posloužit jako konceptuální východisko, které je na základě výzkumu rozvedeno a přehodnoceno do nového konceptu.

Analýza zahraniční politiky může být obohacena rozбором ideových skupin přítomných v české zahraniční politice. Běžné americké dělení na izolacionisty a internacionalisty, kteří se dále mohou dělit na unilateralisty a multilateralisty či liberály a konzervativce, je v českých podmínkách nepoužitelné a nelze ho využít ani u většiny dalších států. Naopak česká typologie odlišující internacionalisty, atlantisty, kontinentalisty a autonomisty je aplikovatelná i na jiné středoevropské státy (*Drulák – Kořan – Růžička, 2008*) a při dalším zobecnění by ji snad bylo možné využít při rozboru dalších států, jejichž zahraniční politiky se vztahují ke dvěma mocenskými centry.

Panteon velkých českých myslitelů zahrnuje celou řadu postav, jejichž dílo buď vůbec nebylo v oboru MV rozebíráno, nebo šlo o izolované a zapomenuté pokusy. Jedná se o zatím téměř nečerpaný zdroj nepřímé reflexe české zkušenosti. V řadě případů může být nezájem o české klasiky i oprávněný. Příslušnost do českého panteonu nemusí být ještě zárukou originálního intelektuálního přínosu, nemluvě o přínosu oboru MV. Nicméně závěr, že určitá postava nám nemá co říci, by měl být výsledkem reflexe jejího díla a nikoli pouze předsudku, v České republice dost rozšířeného, podle něhož lze klasiky hledat výlučně v zahraniční literatuře.

Prvním a nezbytným krokem zkoumání nepřímé reflexe musí být odstranění nánosů nejrůznějších klišé, která se k řadě z těchto myslitelů váží a která z nich činí pouhé mu-

zejní exponáty. Ve druhém kroku bude pak třeba přezkoumat, zda po tomto očištění v myslitelově odkazu zbývá něco, co může být inspirací k originálnímu příspěvku do současných teoretických či politických diskuzí. Tomuto testu je možné podrobit jak velké postavy českého myšlení typu Jana Husa, Petra Chelčického, Jana A. Komenského, Františka Palackého, T. G. Masaryka či Jana Patočky, tak i méně známé a spíše zapomenuté myslitele, jakými byli například předváleční českoslovenští geopolitici Dvorský a Korčák.

Na tomto místě mohu nabídnout jen pár předběžných poznámek, naznačujících možný přínos některých z nich dnešku. Například Komenský může být zajímavý svou reflexí vznikajícího moderního systému MV, založeného na svrchovaných státech. Podobně jako Thomas Hobbes či Hugo Grotius je současníkem tohoto procesu a na rozdíl od jmenovaných jeho neúprosným kritikem. Současné debaty stále častěji ukazují na limity vestfálského systému MV, čímž se otevírá prostor pro nové zhodnocení Komenského plánů reformy (či řečeno jeho slovy – nápravy) světového politického řádu. V této souvislosti je třeba zdůraznit především jeho – dnes bychom řekli – holistický přístup, který pojímá jako jeden celek reformu vědění (včetně pedagogických reforem), politiky (cestou mezinárodních institucí) a duchovních záležitostí (v podobě usmíření křesťanů), (*Kopecký – Patočka – Kyrášek, 1957, s. 123–126*).

Tento holismus přímo vyplývá z jeho ontologie a epistemologie, která je dnes rovněž inspirativní zejména, když ji porovnáme s tehdy vznikajícím rámcem karteziánské vědy. Podobně jako René Descartes i J. A. Komenský usiluje o jednotnou vědu, ale podstatně se liší ve svých představách o vědění i v cestě k němu. Pro Descarta je základem vědy redukce skutečnosti na subjekt a cestou jejího rozvoje pak matematické vyvozování. Na jedné straně tím nabízí mimořádně efektivní nástroj poznání, který jeho následovníci dokázali zužitkovat při poznávání přírody a který se stává nezpochybnovaným rámcem moderního vědění vůbec. Na druhé straně karteziánská cesta je cestou vylučování a privilegování velmi úzkého a omezeného metodologického postupu na úkor ostatních. Svou specializací si sice může nárokovat efektivitu v určité oblasti poznání, nikoli však univerzalitu, jak moderní věda často činí.

Komenského princip „*všeobecné harmonie (panharmonie) čili universálního paralelismu*“ (*Kopecký – Patočka – Kyrášek, 1957, s. 105*) je v tomto ohledu přinejmenším alternativou hodnou pozornosti. Opírá se o ontologický předpoklad, že celek (svět) je členěn do vrstev (například neživá příroda, živá příroda, lidská společnost), které jsou v mnoha ohledech obdobně uspořádané. Z hlediska epistemologického pak poznání spočívá v hledání a odhalování analogií, ukazujících vzájemnou provázanost a celistvost světa. Toto východisko umožnilo Komenskému rozvinout jeho pedagogický projekt způsobem, který karteziánské hledisko nabídnout nemohlo (*Kopecký – Patočka – Kyrášek, 1957, s. 106*). Lze si pak položit otázku, zda by podobný závěr neplatil i o studiu MV. Stojí za zmínku, že myšlenka ontologického členění reality do různých vrstev, mezi nimiž jsou hledány souvislosti, není úplně cizí současnému oboru MV, kde o ní diskutují ontologičtí realisté (*Wight, 2007*), a analogické myšlení rozebírá v současném oboru výzkum metafor.

Nepominutelnou součástí reflexe české zkušenosti, ať už přímé či nepřímé, bude T. G. Masaryk. K výzkumu zkušenosti nepřímé, tedy Masarykových spisů, se nabízí řada témat. Zastavme se například u jeho pojetí světové války. Chápe ji jednak jako výsledek krize moderního subjektivismu způsobeného ztrátou náboženství, který se projevuje destrukcí jedince vůči sobě samému (sebevražda) či vůči jiným (vražda), a jednak jako velký historický střet vítězí demokracie s prohrávající teokracií (*Masaryk, 2005, s. 285–289, 294–296*). Klade tak vedle sebe dvě naprosto odlišná pojetí války (první označuje jako sociologické, druhé jako politické) buď jako výrazu moderní krize a nesmyslnosti, či jako prostředku světového pokroku k lidské emancipaci. Každé z nich nabízí v současném oboru MV plodnou a zatím neprošlapanou cestu. Zejména sociologické pojetí, spojující válku se sebevražedností, může nabídnout lepší porozumění současnému fenoménu terorismu a boje s ním. Sebevražedný atentátník naplňuje obě možnosti destrukce. Co když jeho čin není

ani důsledkem islámského fanatismu, ani racionální strategie v asymetrickém konfliktu, nýbrž paradoxně vchází z oné Masarykem popsané krize náboženské víry?

Podobně jako Komenský i Masaryk je podnětný z hlediska epistemologického. Důležitým zdrojem poznání politického jednání mu jsou literární díla. Skrze umění získává poznatky, které mu nemůže poskytnout karteziánský pozitivismus se svými vědeckými metodami, k němuž se jinak jako sociolog hlásí. Masaryk tím zatěžuje svou epistemologii rozpory, které nedokáže řešit (*Patočka, 1991*). Nicméně alespoň na úrovni empirické získává poznání, které nutně proklouzává mezi prsty jak tehdejšími Masarykovým kolegům-sociologům, tak i současnému oboru MV, byť se zde dnes objevují pokusy o využití uměleckých děl jako zdroje poznání o společnosti a o politice. Masarykovy analýzy jsou v tomto ohledu inspirativním pokusem.

Jako o posledním se zde zmíním o nejmladším z uvedených myslitelů, o filozofu Janu Patočkovi. I u něho lze nalézt celou řadu pro náš obor potenciálně podnětných témat, ať už se týkají Patočkova pojetí Evropy, dějin či českého národa. Zastavme se však opět blíže u jeho pojetí světové války, v němž Patočka na rozdíl od Masaryka může reflektovat i válku druhou a studenou (*Patočka, 1990; Tippelt, 2009*). Válku analyzuje na základě frontové zkušenosti jako vytržení z každodennosti, které vede u člověka ke zkušenosti „*naprosté svobody... od všech zájmů míru, života, dne*“ (*Patočka, 1990, s. 137*). Převažujícím perspektivám vyčítá, že válku považují za rušivý, leč nevyhnutelný ořes každodennosti, jehož jménem může být každodennost ze strany mocných manipulována; například mobilizací k boji za mír, dnes bychom řekli mobilizací ve válce proti terorismu. Tyto perspektivy svým bojem proti válce či jejím tabuizováním pak pouze napomáhají k její reprodukci.

Jan Patočka oproti tomu zdůrazňuje frontový moment absolutního osvobození od zmanipulované každodennosti. Tento ořes frontou představuje kolektivní prožitek všech zúčastněných, mezi nimiž vzniká zvláštní pouto „solidarity ořesených“. Jde o pouto mezi těmi, kteří skrze boj a možnost zničení nahlédnou faleš každodennosti a uvědomí si svou sounáležitost, která je mocnější než rozdělující síly každodennosti. „Solidarita ořesených“ umožňuje proto překonat válku, byť se nabízí otázka, do jaké míry dokáže sebe sama reprodukovat a do jaké míry ontologicky na možnosti války závisí. Tento koncept je originální pro výzkum MV už tím, jak jde napříč jeho dvěma hlavními tradicemi. Realistická tradice válku rozebírá a považuje ji za nutnou součást MV, kterou nelze překonat. Liberální tradice se naopak válkou nezabývá, chápe ji jako nehodu, jíž se lze vyhnout racionálními reformami (například institucemi či hospodářskou spoluprací), jimž se pak věnuje. „Solidarita ořesených“ mluví však o překonání války samotnou válkou. V této souvislosti může například nabídnout mnohem přesvědčivější výklad pohybu od jedné kultury anarchie ke druhé ve Wendtově konstruktivismu než Alexander Wendt sám (*Wendt, 1999*).

ZÁVĚREM

Za necelých dvacet let své soudobé existence dosáhl český obor MV některých významných úspěchů. Pod heslem „návrát do Evropy“ se podařilo v českých podmínkách položit institucionální i intelektuální základy disciplíny MV. Tyto základy byly dovezeny ze Západu, což v České republice i jinde ve střední a východní Evropě vedlo k dynamickému rozvoji národních oborů. Navzdory tomuto rychlému dohánění se světový obor dohnat nepodařilo. Český obor i další obory regionu se zabydly v intelektuální sterilitě dohánění na periferii světového oboru a bez většího přínosu pro praxi MV. Pokud setrvávají na napodobujícím dohánění, zůstanou, kde jsou.

Nemusí tomu tak být. Je však třeba vyplnit myšlenkovou a koncepční prázdnotu, která zasahuje českou společnost, včetně oboru MV, se završením „návratu do Evropy“. Reflexe české politické zkušenosti může být vzpruhou, která oboru poskytne tvůrčí impuls. Pokud bude dostatečně hluboká a důsledná, mohou čeští badatelé tvůrčím způsobem obohatit jak světový obor, tak i českou zahraniční politiku v širokém slova smyslu.

Literatura

- Batora, Jozef – Hynek, Nikola (2009): On the IR barbaricum in Slovakia. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 12 (2009), No. 2, s. 186–193.
- Berg, Eiki – Chillaud, Matthieu (2009): An IR community in the Baltic states: Is there a genuine one? *Journal of International Relations and Development*, Vol. 12 (2009), No. 2, s. 193–199.
- Bilgin, Pinar – Tanrisever, Oktay (2009): A telling story of IR in the periphery: Telling Turkey about the world, telling the world about Turkey. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 12 (2009), No. 2, s. 174–179.
- Bourdieu, Pierre (1988): *Homo Academicus*. London: Polity, 1988.
- Bourdieu, Pierre (2000): *Pascalian Meditations*. London: Polity, 2000.
- Bourdieu, Pierre (2004): *Science of Science and Reflexivity*. London: Polity, 2004.
- Doyle, Michael W. (1983): Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 12 (1983), No. 3, s. 205–235.
- Drulák, Petr (2008): Česká zahraniční politika mezi internacionalismem a atlantismem. In: Kořan, Michal a kolektiv: *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2008, s. 395–402.
- Drulák, Petr (2009): Introduction to the International Relations (IR) in Central and Eastern Europe Forum. *Journal of International Relations Development*, Vol. 12 (2009), No. 2, 168–173.
- Drulák, Petr (2001): Mezinárodní vztahy – časopis a disciplína. *Mezinárodní vztahy*, ročník 36 (2001), číslo 1, s. 5–7.
- Drulák, Petr (2002): Záblesk v totalitní temnotě – pokus o výzkum mezinárodních vztahů v období reformního komunismu. *Mezinárodní vztahy*, ročník 37 (2002), číslo 1, s. 40–57.
- Drulák, Petr (2007): Zamyšlení nad českým oborem mezinárodních vztahů: Pokus o bourdieuovský pohled. *Mezinárodní vztahy*, ročník 42 (2007), číslo 3, s. 69–79.
- Drulák, Petr – Druláková, Radka (2006): Czech Republic. In: Joergensen, Knud Erik – Knudsen, Tonny B. (eds.): *International Relations in Europe: Traditions, Perspectives and Destinations*. London: Routledge, 2006.
- Drulák, Petr – Königová, Lucie (2002): The Discipline of IR in Central and Eastern Europe. *European Political Science*, Vol. 1 (2002), No. 3.
- Drulák, Petr – Karlas, Jan – Königová, Lucie (2009): Continuity and Change in the Discipline of IR in Central and Eastern European Countries. In: Tickner, Arlene B. – Wæver, Ole (eds.): *International Relations Scholarship Around the World*. London – New York: Routledge, 2009.
- Drulák, Petr – Kořan, Michal – Růžička, Jan (2008): Aussenpolitik in Ostmitteleuropa: Von Universalisten, Atlantikern, Europäern und Souveränisten. *Osteuropa*, Vol. 58 (2008), No. 7, s. 139–152.
- Guzzini, Stefano (1998): *Realism in International Relations and International Political Economy. The continuing story of a death foretold*. London: Routledge, 1998.
- Hoffmann, Stanley (1977): An American Social Science: International Relations. *Daedalus*, Vol. 106 (Summer 1977), No. 3, s. 41–60.
- Keohane, Robert (1984): *After Hegemony*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Kopecký, Jaromír – Patočka, Jan – Kyráček, Jiří (1957): *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957.
- Kubálková, Vendulka (2009): The ‘take off’ of the Czech IR discipline. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 12 (2009), No. 2, s. 205–220.
- Kuhn, Thomas Samuel (1997): *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 1997 (1. anglické vydání: *Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962).
- Lijphart, Arend (1968): *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley: University of California Press, 1968.
- Loužek, Marek (2005): Dokáže teorie veřejné volby vysvětlit rozšiřování Evropské unie? *Mezinárodní vztahy*, ročník 40 (2005), číslo 2, s. 5–23. Přetištěno in: *Mezinárodní vztahy*, ročník 41 (2006), speciální číslo, s. 83–101.
- Masaryk, Tomáš Garrigue (2005): *Světová revoluce: Za války a ve válce 1914–1918*. Spisy T. G. Masaryka, sv. 15. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005.
- Mezinárodní vztahy, ročník 41 (2006), speciální číslo (Fórum k epistemologii společenských věd).
- Morgenthau, Hans (1948): *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1948.
- Morozov, Viatcheslav (2009): Obsessed with identity: The IR in post-Soviet Russia. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 12 (2009), No. 2, s. 200–205.
- Mukařovský, Jan (1966): Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty. In: Mukařovský, Jan: *Studie z estetiky*. Praha: Odeon, 1966, s. 17–54.
- Neumann, Iver B. (1997): Conclusion. In: Wæver, Ole – Neumann, Iver B. (eds): *The future of International Relations. Masters in the making*. London: Routledge, 1997, s. 359–370.
- Patočka, Jan (1991): Pokus o českou národní filosofii a jeho nezdar. In: Patočka, Jan: *Tři studie o Masarykovi*. Praha: Mladá fronta, 1991.
- Patočka, Jan (1990): Války 20. století a 20. století jako válka. In: Patočka, Jan: *Kaciřské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990.

- Roter, Petra (2009): At the centre and the periphery simultaneously: the incomplete internationalization of Slovenian International Relations. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 12 (2009), No. 2, s. 180–186.
- Schmitt, Carl (2007): *Pojem politična*. Brno – Praha: CDK – OIKOYMENH, 2007 (1. německé vydání: Begriff des Politischen. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1932).
- Schumpeter, Joseph A. (1996): *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge, 1996 (1. anglické vydání: London: Allen & Unwin, 1942).
- Tippelt, Hynek (2009): Globalizace, válka a pud smrti. *Mezinárodní vztahy*, ročník 44 (2009), číslo 2, s. 65–72.
- Wæver, Ole (2007): Still a Discipline After All These Debates? In: Dunne, Tim – Kurki, Milja – Smith, Steve (eds.): *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Waltz, Kenneth (1979): *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1979.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Wight, Collin (2007): *Agents, structures and international relations: politics as ontology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Poznámka

Autor by rád poděkoval třem anonymním oponentům a šéfredaktorovi za jejich cenné připomínky k textu. Rovněž děkuje všem kolegům z Ústavu mezinárodních vztahů, s nimiž diskutoval předchozí verze tohoto článku.